

Александар Саша Гајић
Институт за европске студије, Београд

ЕВРОАТЛАНТСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ, СРБИЈА И ЗАПАДНИ БАЛКАН ПОСЛЕ „БРЕГЗИТА“: ГЕОПОЛИТИЧКЕ ОКОЛНОСТИ *

Сажетак

У раду се посматрају последице „Брегзита“ на односе унутар ЕУ и евроатланске интеграције Србије и региона „Западног Балкана. Док је у претходни деценијама ЕУ тежила да утиче на стабилизацију простора Балкана услед бојазни од ширења „балканизације“ на просторе Европе, данас неинтегрисани део Балкана страхује од последица „брегзитизације“ ЕУ. Први део рада посвећен је разумевању концепта „Западног Балкана“ у савременом политичком дискурсу и класичних геополитичких одлика овог поднебља, а затим и геополитичке позиције Србије. У другом делу рада се прелази на тумачење савремених геополитичких односа у контексту „Брегзита“ и његових последица, да би се на крају рада анализирале могуће последице свих ових односа евроинтеграције Србије и Западни Балкан узимајући у обзир све постојеће геополитичке околности.

Кључне речи: *Србија, Западни Балкан, евроатланске интеграције, криза ЕУ, геополитика, Брегзит*

У временима када је, на самом почетку 21. века, „европски пројект“ био у пуном полету, спремност ЕУ да допринесе стабилизацији простора Балкана почивала је на бојазнима од ширења „балканизације“ на просторе широм континента. „Балкан је уступио своје име енглеском глаголу *balkanize* што значи поделити јед-

* Рад је настао у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

ну област на мале антагонистичке државице. У дипломатској историји и међународној политици “балканизација” је постала синоним за неразмрсиве сплетове противречности у односима народа датог простора, условљених тесном повезаношћу проблема локалног, регионалног и глобалног карактера.¹ Сада, међутим, ситуација почиње да се преокреће: данас у Унију неинтегрисани део Балкана страхује од „брегзитизације“ ЕУ, односно од негативних утицаја које она има, којим би се само појачала његова инхерентна нестабилност.

Иако Балкан не оскудева регионалним политичким конференцијама, Немачка је 2014. године лансирала нови формат регионалне сарадње чије су се прве конференције одржале у Берлину 2014 и Бечу 2015. године, Одржавање „Конференције о Западном Балкану“ у Паризу почетком јула 2016. године, свега десет дана након „Брегзита”, било је подстакнуто намером европских званичника да, обзиром на од раније евидентно успоравање процеса проширења Уније, државе на овом простору одрже у уверењу да ће једног дана постати њени пуноправни чланови.² У Декларацији са конференције констатовано да је регион током последњих година направио значајан напредак на европском путу; поздрављају се напори њених појединих земаља у различитим фазама процеса придруживања и позива се да се подржи њихово даље напредовање ка пуноправном чланству у ЕУ. Такође, наглашено да је регионална сарадња кључни услов за европску перспективу региона; истиче се значај помирења између држава у региону и позива се на континуране напоре сваке земље ка побољшању добросуседских односа. Са друге стране, земље Западног Балкана потврдиле су своју решеност да наставе да раде заједно у духу Бечке декларације из августа 2015, потвђујући при томе своје опредељење да се уздрже од злоупотребе нерешених билатералних питања у процесу придруживања ЕУ.³ Претприступни фондови Европске уније за цео регион, међутим, остали су неизмењени: они, као што је раније утврђено, износе 12 милијарди евра у периоду између 2014. и 2020. године. Постојећи износи претприступних фондова ЕУ, као и политички утицај Брисела последњих година нису се показали довољним да реше неке од највидљивијих криза на простору Балкана: пет година након споразума Београда и Приштине ни једна његова тачка

1) Стојковић Момир, “Геополитички чиниоци балканизације”, Зборник Тајна Балкана (ур. Бранислав Матић), СКЦ, 1995, стр. 164.

2) Детаљније код: Butler Eamonn, “Brexit and the Balkans: Implications for Future EU Enlargement”, *European Future's*, 5. September 2016, <http://www.europeanfutures.ed.ac.uk/article-3981> приступљено 23. 01.2018.

3) „Декларација самита у Паризу: будућност Западног Балкана је у европским интеграцијама“, Блиц, <http://www.blic.rs/vesti/politika/deklaracija-samita-u-parizu-buducnost-zapadnog-balkana-je-u-evropskim-integracijama/h71b289> приступљено 20.02.2018.

од стране Приштине још није спроведена у дело; политичка криза у Македонији - у чијем је превазилажењу посредовао Брисел - и даље траје, као и спор између Скопља и Атине о имену Македоније. У датој ситуацији, перспектива убрзаног приступања Унији је, дакле, више деклараторна него делотворна.

Стратегија проширења ЕУ, под називом „Веродостојна перспектива проширења за Западни Балкан” обелодањена је на седници Европског парламента у Стразбуру 6. фебруара 2018. године са циљем да се конкретизују обећања ЕУ везана проширење на простор Балкана и одреди етапне рокове његове реализације.⁴ Садржина ове стратегије, међутим, није далеко одмакла од деклараторности: уз обећање перспективе проширења и већег ангажовања ЕУ у региону, предвиђа се да би до 2025. године ЕУ могла да има више од садашњих 27 чланица, али да ће брзина напредовања на путу евроинтеграција зависити од појединачних заслуга и конкретних резултата свака земље кандидата понаособ. Уз константације да су Србија и Црна Гора највише напредовале у приступним преговорима, наводе се кораци које обе земље треба да предузму како би у догледно време постале чланице ЕУ. За Србију се предвиђа да до краја 2019. године мора да постигне свеобухватну нормализацију односа са са Косовом, српском покрајином која се једнострано и нелегално отцепила од матичне државе, и то у виду правно-обавезујућег споразума, без прецизнијег навођења какву садржину овај споразум треба да има. „У стратегији, такође, наводи се да је неопходно направити посебне аранжмане како би се осигурало да нове земље чланице не буду у позицији да блокирају приступање других кандидата са западног Балкана. Европска комисија је ју покренула шест водећих иницијатива које ће ЕУ предузети наредних година како би подржала трансформацијске напоре западног Балкана у областима од заједничког интереса од иницијатива за јачање владавине права, чвршће сарадње у погледу питања безбедности и миграција, преко заједничких истражних тимова и Европске граничне и обалске страже, до ширења Енергетске заједнице ЕУ на западни Балкан, смањења роминг-тарифа и ширења широкопојасне мреже по региону. Да би се Стратегија за западни Балкан испунила и подржало несметано приступање, неопходна су адекватна финансијска средства. Само за 2018. годину предвиђено је 1,07 милијарди евра претприступне помоћи за западни Балкан, поврх скоро девет милијарди евра у периоду од 2007. до 2017- саопштила је ЕК.”⁵

4) Текст „Веродостојне перспективе проширења на Западни Балкан“ доступан је на адреси: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf приступљно 08.02.2018.

5) Баковић Биљана „Србија би могла до 2025. У ЕУ“, Политика, 06.02.2018. <http://www.>

КОНЦЕПТ „ЗАПАДНОГ БАЛКАНА” И ГЕОПОЛИТИЧКЕ КОНСТАНТЕ СРПСКОГ ПОЛОЖАЈА УНУТАР ЊЕГА

Синтагма „Западни Балкан“ односи регију сачињен од земаља насталих на простору бивше Југославије из којих су изузете Словенија и Хрватска као чланице ЕУ, а придодата му је Албанија. У почетку, назив „Западни Балкан“ био је везан за постконфликтни менаџмент ЕУ, а потом и за евентуалне евроинтеграције и приступање атланском војном савезу. Појам омогућава креаторима политике у Бриселу да са овај простор третира га као једну целину, будући да је ЕУ видела себе као „погонску снагу“ приликом трансформације конфликта на овом подручју.⁶ „Западни Балкан“ се, према томе, посматра као фрагментирана географска целина до које су, са једне стране, „допрли“ токови евроинтеграције, а са друге, као простор прекомпонован разарањем Југославије, са све наслеђеним проблемима и тешкоћама које изискују постконфликтна решења увезена „од споља“⁷. „Принципи на основу којих је издвојен „Западни Балкан“ су дискутабилни. Једна могућност јесте да је то регионални интеграционо-просторни оквир у који су смештене и „ограђене“ земље балканског „shatter belt”-а које су у протеклој деценији имала етно-геополитичке сукобе... С обзиром да је такво стање спољном интервенцијом само примирено, да сукоби „свакога са сваким“ и међусобне етничке нетпелјивости још букте... тај простор је стављен у „карантин“ тј. у „чистилиште“ кроз које треба заједно да прође, а да потом, у неком тренутку у будућности, буде у „паketу“ (а можда и без неке од земаља које му сада припадају) евентуално прикључен ЕУ. Друга могућност јесте да „Западни Балкан представља, у ствари, само „резидуалну творевину“ – остатак саставље од „очајних држава“, те да је он произвољна, вештачка конструкција Брисела“⁸ са којим ЕУ за сада не зна шта ће. Процес евроинтеграција требало је да ову дилему одагна. Одвијајући се поступно, он је требао да проведе државе на овом простору кроз процесе „стабилизације и придруживања“ и модалитете регионалне сарадње.

„Гледано кроз призму класичне геополитике, цело Балканско полуострво представља део јужне „медитеранске кључаонице“

politika.rs/scc/clanak/397891/Srbija-bi-mogla-do-2025-u-EU приступљено 08.02.2018.

- 6) *Summary Note on the Joint Report by Javier Solana, EU High Representative for the CFSP, and Olli Rehn, EU Commissioner for Enlargement, on the Future EU Role and Contribution in Kosovo*, Брисел, 17.7.2006, стр. 200/06 www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/reports/90537.pdf,
- 7) О геополитичкој димензији проширења ЕУ видети: Степић Миломир, „Геополитичност ширења ЕУ и положај Србије“, Српска политичка мисао, vol. 27. No. 1/2010, стр. 17-42.
- 8) Кекић Лазар, „Западни Балкан: прети нова криза“, Економист бр. 140, НИП Е-прес д.оо. Београд, стр. 50.

(Бжежински) између западног и средишњег дела Римланда, обода евроазијског континента што одељује његово језгро („Хартланд“) од приступа светским морима.⁹ Из тог разлога Балкан (укључујући и његов западни део) представља простор традиционалног потреса (*shatterbelt*) услед контакта различитих културно-историјских типова, који је, истовремено, мост између цивилизација али и арена њиховог међусобног надметања.¹⁰ На Балкану се сустичу три културно-цивилизацијска типа и њихови главни геополитички представници, оличени у водећим „Великим силама“ које су изнедриле западна, источно-православна и исламска цивилизација. „Са становишта европске и светске геополитичке структуре, на простору Балкана сударају се утицаји четири *Велика простора*. Највећи значај међу њима имају *Евроазија* (Русија) и *Mitteleuropa* (немачки термин који је до Првог светског рата означавао концепт региона Средње Европе, нешто шири од данашњег, односно земље које су под немачким културним утицајем). Између њих се налази „*санитарни кордон*“ који је, у савременом геополитичком распореду, географски померен из Средње Европе према Источној Европи. На нашем геопростору *атлантизам* има значајне геополитичке интересе, чији су традиционални носиоци Велика Британија и Француска, а данас САД. Као противтежа атлантизму, Немачка константно стреми изградњи европске дијагонале, чији је вектор усмерен према Балкану, Малој Азији и Блиском истоку (*Drang nach Osten*).“¹¹

Српске земље се налазе на кључном, средишњем делу Балканског полуострва који је незаобилазан за сваку од великих сила које су на овим просторима покушавале да остваре сопствене стратешке циљеве. Са нестанком СФРЈ и геополитичком прекомпозицијом њеног простора које је уследило, српске земље доживеле су драматичну фрагментацију и сузбијање. „Редуковање и фрементација српских земаља врши се ради преузимања геополитички кључних зона у којима су изворно партиципирани Срби и спречавања да они уђу у састав јединствене српске државе, која би у својим историјски и национално адекватним границама била

9) О основним геополитичким теоријама о значају Римланда и Хартланда видети Халфорд Макиндер, *Демократски идеали и стварност*, Метафизика, Београд, 2009; Nicholas Spykman, *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace&Co, New York, 1944; Nicholas Spykman, *America's Strategy in World Politics: The US and the Balance of Power*, Harcourt, Brace&Co, New York, 1942; Александар Дугин, *Основи геополитике*, Књига 1, Екопрес, Зрењанин, 2004. и у зборнику радова *Тајна Балкана*, СКЦ, Београд, 1995.; Миломир Степић, *Геополитика - идеје, теорије, концепти*, ИПС, Београд, 2016,

10) Гајић Александар, „Између евроатлантизма и евроазијства“, посебно издање *Културе* полиса 3/2015, Нови Сад, 2015, стр. 2-3.

11) Секуловић Драгољуб, Гиговић Љубомир, „Европска компонента геополитичког положаја Србије“, *Војно дело* 3/2008, Београд, 2008, стр. 12.

најзначајнији фактор на Балкану.¹² „Срби су потиснути са запада и југа – од мора и косовско-метохијске равнице – са тенденцијом њиховог даљег „сабијања“ ка „језгру“ њихове нововековне државе настале на простору Шумадије и Поморавља.¹³ Здруженим деловањем атлантиста и средњоевропљана, Србија је током претходне две и по деценије поступно ослабљена, окружена земљама чланицама ЕУ и НАТО пакта и доведена у фазу „постдржавног живота-рења“: смештена је у својеврсни „геополитички гето“, у процеп, заједно са још неколико бивших југо -република, који још није у пуној мери интегрисан у евроатланске структуре.“¹⁴

САВРЕМЕНИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ УНУТАР ЕУ И „БРЕГЗИТ“

Иступање Велике Британије из ЕУ, поред других разлога, има и своје геополитичке разлоге, као што их је својевремено имало и приступање тадашњој ЕЕЗ, будући да и сама Европска унија представља геополитичку творевину.

Наиме, европски простор чији је највећи део заузима ЕУ представља западно полуострво великог евроазијског континента који континенталну унутрашњост одваја од приступа морима. Уз Блиски исток, индијски потконтинент и далекоисточне приобалне области, Европа је најважнији део континенталног обода чија контрола, према учењу класичне геополитике, представља кључ светске стратешке премоћи.¹⁵ Услед утицаја географских чинилаца и културно-историјске динамике унутар „европског пројекта“ могуће је уочити два различита геополитичка опредељења. Са једне стране, ЕУ представља геополитички пројекат САД и њене атлантистичке геостратешке концепције из хладноратовског и постхладноратовског периода којим се тежи задржати позиција хегемона задобијена у светским ратовима и Хладном рату. Атлантисти, дакле, „штитећи“ западни део Европе, врше његово геополитичко „спутавање“ и преусмеравање у складу са споственим интересним пројекцијама уз истовремену стратегију одвајања тј. спречавања континенталних интеграција између евроазијског Хартланда са

12) Степић Миломир, „Срби и етно-демографско окружење – међузависност популационих и геополитичких процеса на Балкану“, Српско питање – геополитичко питање, Јантар група, Београд, 2004, стр. 253.

13) Детаљније о томе видети у књизи Степић Миломира, У вртлогу балканизације, Службени лист СРЈ, Београд, 2001

14) Гајић Александар, „Између евроатлантизма и евроазијства“, посебно издање Културе полиса 3/2015, Нови Сад, 2015, стр. 4.

15) Spykermann Nicolas, *The Geography of Peace*, Harcourt Brace, New York, 1944

једне стране, са његовим ободним, високоразвијеним али ресурсно сиромашним, западним делом на другом крају. Крилатица која одсликава ову геополитичку визију је: „држати Немачку под, Европу у - а Русију ван.“¹⁶ Насупрот атлантистима, унутар Европке уније постоји и други, аутономни геополитички концепт. Он историјски настаје на просторима главних земаља централног дела Европе и јавља у бројним појавним облицима, од хегемонских (Наполеонова империја, немачки Рајх, укључујући „концепт Мителеуропе“ (Нојман)), углавном здушно подржани од стране Римокатоличке цркве, све до кооперативних, ујединитељских континенталних пројеката (Куденхоф Клаергијев пројект, Штресеманов и Бријанов предлог).¹⁷ Тај „аутономни геополитички концепт“ најочигледнији је био у Де Головом издању залагања за „Европу нација“, противљењу њеној инструменалној „атлантизацији“ кроз пријем Велике Британије у ЕЕЗ (1963. и 1967. године) те предлагањем озбиљних континенталистичких алтернатива у политичком и безбедносном сектору („Фушеов план“) и преусмеравању на сарадњу са постколонијалним просторима („Јаунде конференција“ 1963. године).¹⁸ Историја настанка и развоја ЕУ протекла је у сталном надметању ова два геополитичка приступа, при чему се алтантистички концепт, нарочито после 1991. године, показао као диминантији.¹⁹

У периоду након избијања светске економске кризе, надметање између заговорника ова два геополитичка концепта око доминантне улоге унутар здања ЕУ само се интензивирало. У ношењу са кризом еврозоне и јавног дуга, трансформацијом институција и нарочито заједничке спољне и безбедносне политике, све је видљивија поларизација поједних европских држава чланица на „континенталисте“ и „атлантисте“. На једној страни је „језгро ЕУ“ са Немачком на челу, којој се, по разним основама, придружују Аустрија, Шведска, Данска, у неким питањима и Холандија, а све више и друге земље средње Европе које су приступиле Унији током „великог проширења“ 2004. године, док је друга главна чланица „европске осовине“, Француска, најчешће амбивалентна. На другој страни страни главни стуб атлантистичког окупљања представљала је Велика Британија. Њој су гравитирале остале земље западне и јужне

16) Гајић Александар, „Безбедност Европе – геополитички аспект“, Зборник Нова архитектура европске безбедности – шанса за Србију (ур. А. Њорлука), Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010, стр. 41.

17) Видети Majone Giandomenico, *Europe as Would be Power*, Cambridge University Press, Cambridge, стр.22-25 и Шмале Волфганг, *Историја европске идеје*, Клио, Београд, 2003, стр. 58.

18) Гајић Александар, „Геополитика кризе ЕУ“ у *Криза ЕУ – оквири, домети, трендови* (ур. А. Гајић, М. Игрутиновић), Институт за европске студије, Београд, 2013, стр. 89.

19) Видети: Toje Alse, *America, the EU and Strategic Culture*, Routledge, London, 2008

Европе као и антируски и про-НАТО настројене земље бившег социјалистичког лагера. Нарастајућа поларизација са ескалацијом у мигрантској кризи и терористичким нападима поделила је политичке елите и унутар саме Велике Британије у вези са њеним остајањем у пољуљаном здању ЕУ: док се један део политичке класе залагао за останак у ЕУ ради одржавања њене досадашње позиције без обзира на цену коју због тога треба поднети, њен други део је сматрао да се из ЕУ треба извући јер би у противном цена била превелика, а да се традиционална атлантистичка улога може вршити и од споља, користећи друге механизме историјски ближе британском поимању „одржавања баланса снага” на европском континенту.

Историјски гледано, у Британији, која није била потписник оснивачког Римског Уговора 1957. године, никада није било већег ентузијазма према ЕУ. Држава је два пута, 1963. и 1967. године подносила захтев да приступи тадашњој „Европској Економској Заједници“ на које је оба пута ставио вето Шарл де Гол, француски председник. Он је Британију сматрао атлантистичким „тројанским коњем“ који тежи да подрије ове интеграције из својих интереса. Тек по Де Головом повлачењу, Британија је из трећег покушаја, у јануару 1973. примљена у тадашњу Европску заједницу из које је настала данашња ЕУ. У њеном оквиру она је стално инсистирала на закулисним политичким трговинама са другим европским силама којима би за себе добила што више посебним привилегија. Још у време када је ушла у евроинтеграције, тадашња лабуристичка опозиција успела је да наметне тему њиховог напуштања у временима нафтног шока и почетка рецесије седамдесетих, па је у већ јуну 1975. одржан референдум о останку Велике Британије у „Европској економској заједници“. Све веће политичке партије и медији били су за останак у евроинтеграцијама, тако да је исход референдума био предвидив.

Референдум о „Брегзиту” представљао је оштар израз савремених подела унутар британских елита и грађанства. Они који су заговарали останак Британије у ЕУ сматрали су да њено напуштање представља превелики ризик за британски просперитет, да ће то значајно умањити њен утицај на светску политику, угрозити националну безбедност и створити нове трговинске баријере између Велике Британије и ЕУ. Они који су, напротив, заговарали британско напуштање ЕУ, сматрали су како је наднационално повезивање до сада већ дубоко подрило суверенитет и функционисање парламентарне демократије у земљи њеног настанка. Њихов став је да је био да је Унија преоптеретила, чак „правно колонизовала“ острвску економију регулативама и стандардима који стварају разне врсте конфу-

зије и штете и да њихова земља мора сама да одлучује о правилима производње и запошљавања, а нарочито о контроли својих граница и заустављању прилива имиграната. Евроскептици су на становишту да Британија мора прво да се осамостали па да онда закључи нове, повољније трговинске споразуме са ЕУ, САД и Кином. Главни разлози за расписивање били су унутрашњи и тицали су се поделе унутар британске конзервативне партије где се добар део страначке номенклатуре залагао за напуштање ЕУ, док је лабуристичка опозиција, парадоксално, подржавала премијера око останка Британије у Унији. Како би избегао унутрашњи раскол, тадашњем британском премијеру је било најпробитачније да пребаци лопту на референдумско изјашњавање. Сматрано је да је сама претња напуштања довољна је да спречи да се Унија даље надогради и усмерава пре свега у складу са интересима његовог фактичког центра, оног у Берлину, а који нису увек по вољи атланским партнерима. Други циљеви тицали су се економских привилегија које ће помоћи да се Британци боље позиционирају на глобалном тржишту. Они су се пре свега тицали положаја „Ситија“, лондонске берза, и њене могућности да према својим, а не бриселским правилима, омогући прилив инвестиција у новим глобалним приликама. „Као што се Маргарет Тачер није устручавала да уништи британску индустрију са циљем да своју земљу претвори у међународни финансијски центар, на исти начин конзервативци нису оклевали да отворе врата за отварање независности Шкотске и Северне Ирске – и тиме губитак нафте из Северног мора – са циљем да претворе „Сити“ у главни офшор финансијски центар за јуан.”²⁰ Референдумско изјашњавање је донело као свој резултат одлуку о британском напуштању ЕУ, за коју је преовладало мишљење да је недовољно перспективна и ризична, те да се, баш из ових разлога, стратешки интереси и Велике Британије и целе атлантистичке концепције могу дугорочно боље заштитити ако Британија буде изван ове супранационалне творевине.

ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ „БРЕГЗИТА” НА ЕВРОИНТЕГРАЦИЈЕ СРБИЈЕ И ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Исход референдума о „Брегзиту” изазвао је тектонске геополитичке промене на простору ЕУ и целе Европе, па тако и Запад-

20) Meyssan Thierry, *The Brexit Reshuffles World Geopolitics*, Strategic Culture Foundation, 30. 06.2016 <http://www.strategic-culture.org/news/2016/06/30/the-brexit-reshuffles-world-geopolitics.html>, приступљено 22.02.2018

ног Балкана.²¹ „ЕУ почиње фундаментално да мење начин на који се њене чланице међусобно односе. Ова заједница се маинфестовала у видовима понашања према интересима и вредностима. То је посебно уочљиво на пољу високе политике и, изнад свега, везано за безбедност и одбрану.”²² Сада, различити интереси почињу да односе превагу над заједнички прихваћеним вредностима, а њихово наметање почиње да замењује ранији консензус. И одлука о британском напуштању Уније донета је на основу темељне процене перспектива ЕУ као и руковођења сопственим интересима. „Супротно тврдњама европске штампе, лондонски „Сити” није директно погођен „Брегзитом”. Због свог посебног статуса као независне државе смештене под ауторитет Круне, он никада није био део Европске уније. Наравно, он виђе неће бити у стању да пружи уточиште водећим канцеларијама извесних компани које ће се повући назад у Унију, али ће са друге стране постати способан да употреби суверенитет Лондона како би развио тржиште јуана.”²³

Краткорочно, изласком Велике Британије из ЕУ, атланстичка опција остаје без свог важног стожера а центар гравитирања целог „европског пројекта” почиње да претеже ка средњоевропским континенталистима. Јачајући везе осовине Берлин-Париз, европски „континенталисти” желе да убрзају трансформацију ЕУ у правцу њене федерализације или бар јачања важних сегмената њене заједничке политике. На атланстичком полу европске политике њен главни механизам остаје НАТО пакт, затим део еврократских структура у Бриселу као и низ сиромашнијих земаља чланице Уније којима се не допадају последице јачања Немачке нити спровођење њене често ригидне политике.

Недуго након „Брегзита” Немачка и Француска иступиле су са предлогом преуређења заједничке спољне и безбедносне политике, подржале доношење „Глобалне стратегије спољне и безбедносне политике ЕУ” које је са својим тимом формулисала Федерика Могерини, високи представник ЕУ за спољну и безбедносну политику.²⁴ Потом је две водеће земље током лета 2016. задесио та-

21) Oliver Tim and Almut Moller (ed.), *The UK and European Union: What Would Brexit Mean for EU and the other States Around the World?*, The German Council on Foreign Relations (DGAP, DGAPanalyse 16, Berlin, September 2014

22) Muniz Manuel, Navazo Bernardo, *Brexit and Perverse geopolitics of Leaving EU*, Atlantic Council, 9. July 2016, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/brexit-and-the-perverse-geopolitics-of-leaving-the-european-union> приступљено 22.02.2018.

23) Meysan Thierry, *The Brexit Reshuffles World Geopolitics*, Strategic Culture Foundation, 30. 06.2016 <http://www.strategic-culture.org/news/2016/06/30/the-brexit-reshuffles-world-geopolitics.html> приступљено 22.02.2018.

24) Видети: *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*, June 2016, https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf приступљено 20.11.2016.

лас терористичких напада који је њихове приоритете преусмерио у другом правцу. Уследило је неколико важних састанака на којима су се представници водећих европских држава консултовали о идејама свеобухватног преуређења ЕУ. Најважнији састанак био је одржан 22. августа 2016. на острву Вентетоне поред Напуља.²⁵ Резултат састанка био је договор о стварању заједничке граничне и обалске страже као део напора да се заустави прилив илегалних миграната у ЕУ унију која би одменила ранију службу „Фронтекс”. Отворена су и разматрања о преуређењу ЕУ у правцу два или више нивоа интеграције, који би подразумевао би и две врсте евра – јужног и северног, као и потупно нови институционални поредак, степен одговорности и утицаја у преуређеној ЕУ. Међутим, напори да се створи преко потребно јединство унутар Европске уније након „Брегзита“ на састанку европских званичника у Братислави 16. септембра 2016. године завршили су се неуспехом. Самит је требао да представља прву рунду разговора о будућности, то јест о реформисању Европске уније.²⁶ Друга значајна тема требала је да буде заузимање заједничког става према британској жељи за безусловним преференцијалним приступом европском тржишту. Циљ састанка је требало да буде да се осигура да одлазак Британије не ослаби, већ ојача европски пројекат. Предмет разговора европских лидера био је и проналажење начина за решавање мигрантске кризе, јачање безбедносне и одбрамбене сарадње, борба против тероризма и друго. Међутим, уместо „обнове друштвеног поверења у ЕУ“ и одређивања „путне карте“ за излазак из „егзистенцијалне кризе“ самит у Братислави је показао слику нејединства. Недељу дана пре самита у Братислави, 9. септембра 2016, на иницијативу грчког премијера Алексиса Ципраса предузет је покушај да се консолидују позиције „јужног блока“ унутар ЕУ, као противтежа „Северу“, а пре свега Немачкој. Представници седам земаља „Југа“ Европе потписали су „Атинску декларацију“ у којој су позвали да се прекине „догматски режим економије“ и поставили питање опстанка такозваног „Пакта стабилности и раста“ (1997) који је постављао чврста ограничења за земље-чланице ЕУ у вези са дефицитом буџета и државним дуговањима.²⁷ Груписање интересно

25) “Merkel, Hollande and Renzi meet in Ventotene to discuss EU’s post-Brexit future” *Deutsche Welle*, 22.08.2016. <http://www.dw.com/en/merkel-hollande-and-renzi-meet-in-ventotene-to-discuss-eus-post-brexit-future/a-19493735> приступљено 20.11.2016

26) “EU leaders seek unity at Bratislava summit amid east-west migration split” *The Guardian*, 15.09.2016. <https://www.theguardian.com/world/2016/sep/15/eu-summit-in-bratislava-expected-to-live-up-to-low-billing> приступљено 20.11.2016.

27) “Athens Declaration of the 1st Mediterranean EU Countries Summit”, *GTP Headlines*, 9. september 2016, <http://news.gtp.gr/2016/09/09/athens-declaration-mediterranean-eu-summit/> приступљено 20.11.2016.

супростављених држава европског „Југа“ и „Севера“ на самиту у Братислави било је још израженије.

Након успеха „Брегзита“ уследио је и тријумф Доналда Трампа на америчким председничким изборима који је обзанио дубоке поделе унутар атлантистичких, англоамеричких елита о вези са стратешким усмерењем овог геополитичког блока у наступајућем мултиполарном свету. У оба случаја тријумфовале су структуре које желе одмицање од глобалистичке агенде која не штеди своје матичне државе од ицрпљујућег уплитања у кризе широм света. Ове снаге теже делимичном изолационизму, ретрадиционализацији друштва и државног функционисања. Оба успеха дала су крила антисистемским европским покретима, па су током 2017. године глобалистичке елите и номенклатуре у европским институцијама стрепеле да ће десни, антисистемски популизам однети политичку превагу у низу европских држава и допринети коначном урушавању пројекта ЕУ. То се, међутим, није догодило: антисистемски покрети, од француског „Националног фронта“ Марине Ле Пен до аустријског „Слободарског покрета“ нису успели да тријумфују на председничким изборима у својим државама, нити да постану водеће странке након одржаних парламентарних избора, премда су неке од њих (Вилдерсова странка у Холандији, аустријски „слободарци“ и АФД („Алтернатива за Немачку“) изразито ојачале у бирачком телу. Иако нису тријумфовали, ови покрети су целокупну европску партијску сцену „померили удесно“ приморавајући политички мејнстрим – партије десног центра и центра – да прихвате један део њиховог конзервативног и евросептичног програма. И овакви резултати - постепено, али неумитно - дубински мењају партијску политичку мапу на старом континенту и креирају услове за значајне промене које ће наступити у будућности.

Сасвим је очигледно да су, у садашњим нестабилним приликама, све тежње ка темељној институционалној реконструкцији ЕУ веома отежане и тешко оствариве. Таква перспектива повлачи и дугорочно успоравање евроинтеграција Западног Балкана у ЕУ који је након „замора од проширења“ упао у „пост-брегзитовско“ раслојавање и турбуленцију. Изласком Велике Британије из ЕУ, овај простор изгубио је јаког алтанистичког играча „изнутра“. „Уједињено краљевство је играло важну стратешку улогу као заговорник реформи региона и његове интеграције у ЕУ. Велики део њеног утицаја и повезане помоћи за финансијски развој које је обезбеђивало Уједињено Краљевство било је усмеравана кроз или у координацији са каналима ЕУ. Одлазак УК из ЕУ оставља Немачку, и до извесног степена, мање утицајне средњоевропске државе

чланице ЕУ, као главне адвокате овог региона. Ипак, то не значи нужно да ће интереси УК и њено ангажовање на Балкану тренутно престати... Балкан ће остати кључни проблем за безбедност УК, без обзира да ли је она члан ЕУ или не. Питање је колико ефективно оно може да буде у подржавање региона из позиција ван ЕУ. Претпоставка је да ће УК бити мање утицајна. Међутим, у зависности од тога како УК облике своју спољну политику, ми можемо да видимо њено обновљено присуство у региону преко Савета Европе, ОЕБС-а, Уједињених нација па чак и НАТО-а.”²⁸

Велика Британија (а иза ње и САД) у околностима британског напуштања ЕУ на простору Западног Балкана наставља да игра своју традиционалну геополитичку улогу залагања за интеграцију овог нестабилног региона у Унију како би тамо била повећана конфузија која би паралисала средњоевропске намере за преуређењем Уније у самосталну и функционалну државну творевину. Управо у том светлу треба сагледати посету Бориса Џонсона, британског министра спољних послова и једног од најжешћиг заговорника Брегзита”, Београду при чему је заговарао подршку Србији на путу у ЕУ из које Британија жели да побегне. „Атлантисти свесно желе да одржавају висок степен нестабилности над контролисаним балканским простором и поступно га гурају даље у евроинтеграције. Све то они чине само како би на тај начин повећали нестабилности саме ЕУ над којом такође теже да задрже надмоћ и у њој арбитражу. „У војном погледу, циљ Англо-американаца је да потпуно вежу све државне структуре на овом простору за НАТО, прво на највишем нивоу које могу да имају нечланице, а потом и да их уведу у пуноправно чланство.”²⁹ Нерешени конфликти и нестабилне прилике служе као изван алиби за „гутање“ земаља Западног Балкана у чланство НАТО алијансе. Средњоевропски континенталисти (иако вербално подржавају наставак евроинтеграција (чине све како би их фактички успорили и практично зауставили, користећи приступне преговоре како би стабилизовали прилике у региону током његовог чекања у предвору ЕУ, са циљем да им оне не отежају прилике у пољуљаном европском здању. За то време преостале две присутне велике силе теже да се више укључе у балканска дешавања. Русија тежи да делимично повећа свој утицај и присуство у региону. „Иза руских почета крајем двехиљадитих да диверзификује и ојача свој енергетски

28) Butler Eamonn, “Brexit and the Balkans: Implications for Future EU Enlargement”, *European Future's*, 5. September 2016, <http://www.europeanfutures.ed.ac.uk/article-3981> приступљено 23.02.2018.

29) Гајић Александар, „Србија и геостратешки интереси великих сила 1914. 4 2014“ у Србија и политика великих сила 1914-2014 (ур. Ђурић Ж. и Кнежевић М.); Институт за европске студије, Београд, 2014, стр. 121.

портфолио на балканском региону, она је постала више заокупљена својим економским бригама, украјинском кризом и својим учешћем у Сирији да би озбиљно тежила да прошири свој утицај на Балкану.³⁰ Турска чини слично, утичући на своје историјске савезнике муслиманског верског опредељења, све рачунајући да тако, кроз делимично усаглашавање са руским деловањем, може да постигне по себе повољне аранжмане и по другим питањима, на другим њој тренутно геополитички важнијим просторима. Средњоевропљани нерадо гледају на руско-турско приближавање, покушавајући да им преузму иницијативу и умање њихов утицај, како им он накнадно не би представљао сметњу на овим просторима. Велика Британија је, наиме, била главни заговорник одмрзавања приступања Турске ЕУ, а Немачка и Француска њени главни кочничари. Са „Брегзитом” Турска се прећутно помирила са чињеницом да од приступања ЕУ неће бити ништа, али јој јачање својих позиција на Балкану одговара да повећа и свој преговарачки потенцијал према ЕУ и добије од ње низ узвратних услуге.

За атлантистички приступ евроинтеграцијама Србије и простора остатка Западног Балкана значајну улогу играју и сукоби унутар анлоамеричких елита, тј. између припадника глобалистичког естаблишмента (ткз. „дубоке државе”) и Трампових присталица. Наиме, агенда Трампове администрације отвара могућности делимичног ревидирања званичног америчког става према балканским државама у склопу напора да се постепено нормализују односи са Русијом и Турском. „Назирући могућност оваквог развоја догађаја, атлантистичко-глобалистичкој „дубокој држави” се као одговор намеће даља дестабилизација свих простора уз помоћ потпиривања постојећих спорова и помагања преливања утицаја спољних криза на ове просторе. Оваквим приступом могуће је поткопати Трампова настојања да се релаксирају односи са Русијом и приморати га на трајну, још дубљу конфронтацију са њом на најширем евроазијском простору. Операционализација овог плана значи поступно појачавање регионалних међудржавних политичких и међуетничких тензија, поново отварање постојећих антагонизама из којих се могу изродити нови конфликти, углавном они ниског и средњег интензитета.”³¹ Из наведених разлога, анлоамерички естаблишмент који чини „дубоку државу” је преко својих дипломатских и обавештајних кадрова на простору Балкана искористио заузетост и мању заинтересованост за Балкан у односу на друге горуће светске

30) Исто.

31) Гајић Александар, „Утицај регионалних криза на савремене прилике на Балкану: геостратешке импликације украјинске и мигрантске кризе“, Култура Полиса, посебно издање бр. 2/2017, Нови Сад, 2017, стр. 25.

кризе, али и несналажење Трампове администрације да на простору Балкана реализује своје од раније зацртане замисли: Црна Гора је, након више неуспелих покушаја да се обезбеди већина у Сенату, примљена у чланство НАТО-а; уз помоћ Брајана Хојта Лија - донедавног службеника Стејт Департмента задуженог за Балкан – укљоњени су Никола Груевски и ВМРО-а и доведен далеко кооперативнији Зоран Заев на власт у Скопљу; Додик и Република Српска су изложени све чешћим притисцима и провокацијама које прете гушењем српског ентитета у БиХ зарад отварања евроатланских перспектива; Хрватска се подржава у неоушташким провокацијама којима се квари српско-хрватски односи и урушавају дипломатски односи званичног Загреба и Београда; појачава се пропаганда о супростављању „малигном руском утицају у региону” и како би државе у региону одустале од иоле озбиљније сарадње са Руском Федерацијом те како би се ЕУ приморала на (не)вољни наставак интеграција овог кризног простора. Могуће кризна дешавања се дозирају као претекст за приморанање преосталих држава на Западном Балкану да - као једини начин да се сачува мир и стабилност - прихвате неминовно укључивање у пуноправно чланство НАТО-а као њиховог јединог озбиљног гаранта. У том смислу се врши утицај на Скопље и Атину како би се пронашло за обе стране решење око имена БЈРМ и тако откочило приступање Македоније НАТО савезу уз њену тиху пузећу федерализацију на албански и македонски део. По свему судећи, положај српске заједнице на северу Косова и могућа нестабилност у Прешевској долини биће полуга преко које ће се Република Србија све јаче привлачити ка чланству у НАТО-у, исто као што ће нормализација односа Београда и Приштине зарад приступања Србије ЕУ представљати механизам посредног признавања независности одцепљене јужне српске покрајине.

Неизвесно је, ипак, да ли ће услед укупних односа крупних геополитичких утицаја на Балкану и, поготово, прилика унутар саме ЕУ поводом њене трансформације – ови притисци довести до интензивирања евроатланских интеграције (чије последице по Републику Србију могу да имају крајње неповољне исходе, понајвише по питању територијалног интегритета и безбедности), или ће, као и више пута у претходних петнаест година, уследити њихов нови, дуготрајни застој. Дугорочне тенденције, правци и јачине деловање геополитичких „великих играча”, унутрашње прилике не самом простору „неинтегрисаног Балкана”, а највише процеси унутар саме ЕУ, чине основанијом и извеснијом другу опцију: даље успоравање евроатланских интеграционих токова уз повећан степен нестабилности читавог региона.

ЛИТЕРАТУРА

- Butler Eamonn, "Brexit and the Balkans: Implications for Future EU Enlargement", *European Future's*, 5. September 2016.
- Гајић Александар, „Безбедност Европе – геополитички аспект“, Зборник Нова архитектура европске безбедности – шанса за Србију (ур. А. Ћорлука), Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010.
- Гајић Александар, „Геополитика кризе ЕУ“ у Криза ЕУ – оквири, домети, трендови (ур. А. Гајић, М. Игрутиновић), Институт за европске студије, Београд, 2013.
- Гајић Александар, „Србија и геостратешки интереси великих сила 1914. 4 2014“ у Србија и политика великих сила 1914-2014 (ур. Ђурић Ж. и Кнежевић М.); Институт за европске студије, Београд, 2014.
- Гајић Александар, „Утицај регионалних криза на савремене прилике на Балкану: геостратешке импликације украјинске и мигрантске кризе“, Култура Полиса, посебно издање бр. 2/2017, Нови Сад, 2017.
- Мајоне Giandomenico, *Europe as Would be Power*, Cambridge University Press, Cambridge
- Макиндер Халфорд, Демократски идеали и стварност, Метафизика, Београд, 2009.
- Meysan Thierry, *The Brexit Reshuffles World Geopolitics*, Strategic Culture Foundation, 30. 06.2016.
- Muniz Manuel, Navazo Bernardo, *Brexit and Perverse geopolitics of Leaving EU*, Atlantic Council, 9. July 2016.
- Oliver Tim and Almut Moller (ed), *The UK and European Union: What Would Brexit Mean for EU and the other States Around the World?*, The German Council on Foreign Relations (DGAP), Berlin, September 2014.
- Секуловић Драгољуб, Гиговић Љубомир, „Европска компонента геополитичког положаја Србије“, Војно дело 3/2008, Београд, 2008.
- Spykman Nicholas, *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace&Co, New York, 1944.
- Spykman Nicholas, *America's Strategy in World Politics: The US and the Balance of Power*, Harcourt, Brace&Co, New York, 1942.
- Степић Миломир, „Геополитичност ширења ЕУ и положај Србије“, Српска политичка мисао, vol. 27. No. 1/2010.
- Стојковић Момир, „Геополитички чиниоци балканизације“, Зборник Тајна Балкана (ур. Бранислав Матић), СКЦ, 1995.
- Toje Also, *America, the EU and Strategic Culture*, Routledge, London, 2008.

Aleksandar Sasa Gajic

EURO-ATLANTIC INTEGRATIONS, SERBIA AND WESTERN BALKANS AFTER THE „BREXIT”: GEOPOLITICAL CIRCUMSTANCES

Resume

The Paper reviews the consequences of the “Brexit” on relations within the EU and the Euro-Atlantic integrations of Serbia and the region of the “Western Balkans”. While in the past decades the EU has sought to influence the stabilization of the Balkans due to fears of spreading the “balkanization” towards Europe, today the non-integrated part of the Balkans fears the consequences of the “EU Brexitisation”. The first part of the Paper is devoted to understanding the concept of the “Western Balkans” in contemporary political discourse and the classic geopolitical characteristics of this region and, then, the geopolitical position of Serbia. In the second part of the Paper, the interpretation of contemporary geopolitical relations in the context of “Brexit” are being observed in order to analyze their possible consequences on european integration of Serbia and the Western Balkans, while taking into account all existing geopolitical circumstances.

Keywords: *Serbia, Western Balkans, Euroatlantic Integrations, EU crisis, geopolitics, BREXIT*

* Овај рад је примљен 20. априла 2018. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 26. априла 2018. године.